

Közgazdasági Szemle, XLIX. évf., 2002. április (357–358. o.)

Jansik Csaba: Külföldi működőtőke-befektetések a magyar élelmiszeriparban. Nemzetközi kitekintés az FDI-koncentrációs térképek módszerével

Agroinform Kiadó, Budapest, 2001.

A külföldi működőtőke-befektetések sajátos területe az élelmiszeripar, amely a mezőgazdasági termékek legfontosabb felvásárlója, feldolgozója. Ha a mezőgazdaság különböző szempontok alapján stratégiai jelentőségűnek minősül, akkor szélesebben értelmezve az élelmiszeripart is annak kell tekintenünk. Míndazonáltal kevés olyan feldolgozóipari ágazat van, amely nála sokoldalúbb, heterogénebb volna. Ez igaz mind technológiai, mind piaci, mind üzleti szempontból. A külföldi működőtőke-befektetések a speciális adottságoknak megfelelően eltérő mértékben és eltérő szándékkal, motivációs háttérrel telepedtek meg az egyes szakágazatokban.

Jansik Csaba rendkívül különféle beruházásokat hasonlít össze egy eredeti, nagyon szemléletes vizsgálati módszer segítségével: a koncentrációs térképekkel. A szerző elemzésének legfőbb kiindulópontja ugyanis az volt, hogy a befektetések elsősorban a leggyorsabb megtérüléssel kecsegtető, magas nyereséghányaddal dolgozó szakágazatokba irányulnak, amelyek különböző okoknál fogva magas koncentrációs fokot mutatnak, oligopol- vagy monopoljellegű piacok. A térképek segítségével kimutatja, hogy sokszor a koncentráció mértéke még növekedett is a rendszerváltás és a privatizáció óta. Mi több, ez a tendencia nemzetközi szinten, azaz több, részben eltérő privatizációs és kárpótlási politikát folytató országban is hasonlóan alakult. Vagyis a folyamatok bizonyos mértékig általánosíthatók.

A koncentrációs térképek a külföldi tőke részesedésének százalékos arányát és az adott szakágazat koncentrációs mutatóját vizsgálják. Kétféle összehasonlítási lehetőség adódik. Ugyanannak a szakágazatnak a fenti koordináta-rendszerben az egymást követő években felvett helyzete az időbeli, dinamikus változások nyomon követésére alkalmas. A keresztmetszeti vizsgálat az egyes szakágazatok azonos időben felvett koordinátáit vizsgálja. Ez az ágazatközi különbségek megvilágítására ad lehetőséget, amit a szerző meg is tesz. Egymástól jól elkülönülő szakágazatcsoportokat talál: a magas külföldi részvételű, magas koncentrációjú klasztert (élvezeti cikkek, cukoripar, növényolajipar), a közepes külföldi részesedésű és koncentrációjú klasztert (tejipar, különféle tartósítóipari szakágazatok, takarmánygyártás) és az alacsony koncentrációjú és külföldi részesedésű szakágazatok csoportját (sütő- és malomipar). Az első klaszter további jellemzői a viszonylag szűk piaci méret, az alacsony exporthányad és a kiemelkedően magas munkatermelékenység. A középső klaszterbe az alapvető élelmiszercikkek, közbenső vagy primer feldolgozottsági szintű termékek gyártása tartozik, alacsony termelékenységgel, nagy belső és külső piaci potenciállal. Ezekbe a klaszterekbe irányult a külföldi befektetések zöme mind az öt vizsgált országban.

A dinamikus elemzés legfőbb tanulsága az, hogy a koncentráció mértéke összességében növekedett, a külföldiek által nem dominált piacokon is. A privatizáció és a kárpótlás időlegesen egyes országokban és egyes szakágazatokban csökkenthette ugyan a koncentrációt, de szinte minden esetben hamarosan megindult a szétaprózott kapacitások újraegyesítése felvásárlásokkal, összeolvadásokkal. A könyvben szereplő tejipari esettanulmány jól példázza ezt a folyamatot. A legtöbb szakágazatban ugyanakkor jelentős mér-

tékben indultak be újonnan alapított kisvállalatok is. Ezek nagy száma kis méreteik miatt egyelőre a piac oligopoljellegén nem változtatott.

A magyar mezőgazdaság szempontjából ítélve a kérdést, azt lehet megállapítani, hogy az alapanyag-termelés és annak feldolgozása az objektív körülmények, az alkalmazott privatizációs módszerek hatására alapvetően elszakadt egymástól. Ez a nagymértékű külvonulás sok kritikus szerint nem szerencsés. Az adott körülmények között a mezőgazdasági termelők számára a külföldi tulajdonú felvásárló léte sok előnyös hatással járhat, tehát sok szempontból előnyösebbnek, biztonságosabbnak tekinthető általában, mint a hazai, nem mezőgazdasági termelőkhöz kapcsolódó tulajdonos. A koncentráció magas szintje, növekedése mellett a külföldi tulajdoni részesedés emelkedése is megfigyelhető, ez viszont minden szakágzatban. Felvetődik, hogy hosszabb távon a koncentrációval, nyereségességgel stb. fémjelzett fő tőkevonzó szakágzatok mellett a többi szakágzat is magas külföldi részesedést fog-e produkálni, s az eltérések inkább csak a befektetések ütemezését, sorrendjét befolyásolták-e. Tartósabbnak tűnő határok, mértékek azért kialakulni látszanak. A sütőiparban például 1995 után a külföldi befektetések százalékos aránya megmaradt 30 százalékos körüli értéken, a szeszgyártásban 50 és 60 százalék között ingadozott.

A keresztmetszeti és dinamikus piacszerkezeti vizsgálat után a nemzetközi összehasonlítás is megerősítette az eltérő tulajdonságokkal, eltérő tőkevonzó sajátosságokkal rendelkező szakágzatsoportok jelenlétét. Az egyes országok koncentrációs térképei közötti eltérések két fő okra vezethetők vissza. Az első a piacok szabályozása, vagyis azok megnyitása, liberalizálása. Ez egyes országokban néhány piacon elmaradt. Ezzel is részben összefügg a privatizációs politika jellege. A megőrzött monopóliumok általában állami tulajdonban vannak. A befolyásos mezőgazdasági lobbik nyomására halogatott élelmiszer-ipari privatizáció ellenére Lengyelországban főként zöldmezősen indult meg a külföldi beruházás. Ez alacsonyabb koncentrációs szinthez vezetett, de a hasonló szakágzati csoportok kialakulása itt is megfigyelhető volt. A koncentráció mértékét természetesen az ország- és piacméret is nagyban befolyásolta.

A könyv utolsó része az élelmiszer-ipari vertikum teljesítményével, a külföldi tulajdon hatásaival foglalkozik. Megállapítja hogy a befektetésekkel kapcsolatos termelői és fogyasztói aggodalmak általában véve alaptalannak bizonyultak. A fajlagos teljesítménymutatók vizsgálata pedig a külföldi tulajdonú cégek magasabb hatékonyságát mutatta ki. A hazai és a külföldi cégek közötti teljesítményrés ráadásul idővel növekvő, bár az elmúlt néhány évben a rés szélesedésének sebessége lassult.

Jansik Csaba könyve egyedülálló a szakirodalomban, hiszen három olyan módszertani egység eredményeit ötvözi, amelyeket a szerzők általában külön-külön, egymástól elszakítva szoktak megvizsgálni. A statisztikai elemzésben a rendkívül szemléletes koncentrációs térképek ugyan csak egy szempont alapján csoportosítanak, de a csoportismérveket a másodlagos mutatók is viszonylag jól alátámasztják. A felhasznált esettanulmányok pedig megfelelő empirikus adalékot szolgáltatnak a folyamatok bemutatásához. A teljesítményvizsgálat szintén tartalmaz szakágzati és tulajdonosi összehasonlítást.

A könyvet érdeklődéssel forgathatják mindazok, akik aggódnak a magyar mezőgazdaságért, akiket érdekel az élelmiszeripar és a külföldi tulajdonú cégek tevékenysége. Jól használhatják ezt a művet azok is, akik vállalati, ágazati kutatásaikhoz módszertani ötleteket, támpontokat keresnek. A függelék részletesen tartalmazza az alkalmazott kutatási módszerek leírását.

Szanyi Miklós